XÂY DỰNG KẾ HOẠCH BÀI DẠY TÍCH HỢP CHỦ ĐỀ GIÁO DỤC ĐỊA PHƯƠNG VÀ HOẠT ĐỘNG TRẢI NGHIỆM CẤP TIỂU HỌC THÀNH PHỐ HÀ NỘI THEO MÔ HÌNH THIẾT KẾ NGƯỢC (BACKWARD DESIGN)

Vũ Thị Mai Hường, Trịnh Thị Quý, Trần Ngọc Nhi
Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

Tóm tắt: *Bài báo trình bày quy trình xây dựng kế hoạch bài dạy tích hợp chủ đề Giáo dục địa phương và Hoạt động trải nghiệm trong giáo dục tiểu học tại thành phố Hà Nội theo mô hình Thiết kế ngược (Backward Design). Trên cơ sở tiếp cận năng lực và mục tiêu phát triển toàn diện học sinh được xác định trong Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, nghiên cứu tập trung làm rõ các khái niệm liên quan, đặc điểm nội dung chương trình, nguyên tắc tổ chức và khả năng linh hoạt trong thực tiễn triển khai. Việc vận dụng mô hình Thiết kế ngược nhằm xác định rõ mục tiêu học tập, minh chứng đánh giá cụ thể và xây dựng chuỗi hoạt động phù hợp, đảm bảo tính tích hợp, khả thi và gắn với bối cảnh địa phương. Kết quả nghiên cứu góp phần cung cấp cơ sở lý luận và thực tiễn cho giáo viên và nhà trường trong việc xây dựng kế hoạch bài dạy hiệu quả, từ đó nâng cao năng lực trải nghiệm và tinh thần gắn bó cộng đồng cho học sinh tiểu học.*
Từ khóa: *Hoạt động trải nghiệm, giáo dục địa phương, tiểu học, thiết kế ngược, chương trình tích hợp.*

Nhận bài ngày 25.03.2024; gửi phản biện, chỉnh sửa, duyệt đăng ngày 20.03.2025
Liên hệ tác giả: Vũ Thị Mai Hường; email: huongvtm@hnue.vn

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Chương trình Giáo dục phổ thông 2018 [1] nhấn mạnh mục tiêu phát triển toàn diện phẩm chất và năng lực học sinh thông qua các môn học và hoạt động giáo dục. Trong đó, Hoạt động trải nghiệm (HĐTN) và Giáo dục địa phương (GDĐP) là những hợp phần quan trọng, góp phần kết nối tri thức với thực tiễn, hình thành kỹ năng sống và nuôi dưỡng tình yêu quê hương, đất nước cho học sinh Tiểu học [1]. Theo Đào Văn Toàn và cộng sự (2019), GDĐP không chỉ bổ sung nội dung giáo dục đặc thù vùng miền mà còn giúp học sinh phát triển ý thức công dân và tình cảm gắn bó với cộng đồng [2]. Đồng thời, Nguyễn Mậu Đức và Nguyễn Thị Nguyệt (2017) cho rằng HĐTN là môi trường lý tưởng để học sinh thể nghiệm, trải nghiệm và phát triển các năng lực cá nhân một cách tự nhiên, phù hợp với đặc điểm lứa tuổi [3].

Việc tích hợp GDĐP vào HĐTN không chỉ làm sâu sắc thêm hiểu biết về lịch sử, văn hóa địa phương mà còn tạo điều kiện để học sinh phát triển năng lực tự học, hợp tác và thích ứng trong môi trường học tập gắn với đời sống [4][5]. Tuy nhiên, thực tiễn triển khai cho thấy việc thiết kế kế hoạch bài dạy tích hợp GDĐP và HĐTN tại các trường tiểu học hiện nay vẫn còn nhiều bất cập. Một số giáo án vẫn thiên về lý thuyết, thiếu kết nối với bối cảnh thực tế của địa phương; hoạt động trải nghiệm còn rời rạc, chưa thực sự phát huy vai trò trong phát triển năng lực học sinh [6][7]. Nhiều giáo viên gặp khó khăn trong việc thiết

kế bài dạy tích hợp vừa đáp ứng mục tiêu GDĐP, vừa đảm bảo phù hợp với đặc điểm tâm lý lứa tuổi học sinh.

Từ yêu cầu thực tiễn nêu trên, nghiên cứu này hướng đến việc đề xuất quy trình xây dựng kế hoạch bài dạy tích hợp GDĐP và HĐTN theo mô hình phát triển chương trình đảo ngược (Backward Design). Đây là mô hình thiết kế giảng dạy hiện đại do Wiggins & McTighe (2006) đề xuất, kế thừa những quan điểm nền tảng của Tyler (1950) và Taba (1962), nhấn mạnh đến việc thiết kế dạy học từ mục tiêu đầu ra, lựa chọn minh chứng đánh giá và xây dựng hoạt động học tập tương ứng [8] [9] [10]. Trên cơ sở đó, nghiên cứu xác lập nguyên tắc, tiêu chí và phương pháp thiết kế phù hợp với điều kiện thực tiễn, bảo đảm tính khả thi và hiệu quả khi triển khai tại các cơ sở giáo dục tiểu học. Đồng thời, nghiên cứu này cũng góp phần đổi mới phương pháp dạy học, tăng cường trải nghiệm thực tế cho học sinh, qua đó phát huy năng lực cá nhân và sự gắn bó với văn hóa, lịch sử địa phương [11][12].

2. NỘI DUNG

2.1. Khái quát về Chương trình trải nghiệm cấp tiểu học

Hoạt động trải nghiệm và Hoạt động trải nghiệm, hướng nghiệp là một lĩnh vực giáo dục được quy định trong Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, do nhà giáo định hướng, thiết kế và tổ chức thực hiện. Mục tiêu nhằm tạo cơ hội cho học sinh tiếp cận thực tế, thể nghiệm cảm xúc tích cực, huy động tổng hợp kiến thức, kỹ năng của các môn học để giải quyết nhiệm vụ cụ thể, từ đó hình thành tri thức mới và năng lực thích ứng [1]. Theo Nguyễn Mậu Đức & Nguyễn Thị Nguyệt (2017), HĐTN còn là môi trường để học sinh phát triển tư duy sáng tạo, rèn luyện kỹ năng sống và định hình giá trị cá nhân phù hợp với bối cảnh xã hội hiện đại [3].

Hoạt động trải nghiệm ở cấp tiểu học là một môn học bắt buộc từ lớp 1 đến lớp 5. Theo Hồ Văn Thống & Nguyễn Văn Đệ (2022), hoạt động này góp phần hình thành các phẩm chất chủ yếu như trách nhiệm, trung thực, đoàn kết; đồng thời phát triển năng lực cốt lõi như tự chủ, giao tiếp, hợp tác và giải quyết vấn đề thông qua các hoạt động khám phá, thực hành và trải nghiệm thực tiễn [4].

a) Mục tiêu

Hoạt động trải nghiệm giúp học sinh khám phá bản thân, phát triển năng lực tự nhận thức và tự quản lý [11] (Nguyễn Thị Ngọc, 2022). Thông qua việc thực hiện các nhiệm vụ cá nhân và nhóm, học sinh được rèn luyện tính tự giác, tinh thần trách nhiệm và kỹ năng thích ứng với môi trường sống. Ngoài ra, hoạt động còn là cơ hội để học sinh nâng cao kỹ năng giao tiếp, hợp tác, giải quyết mâu thuẫn – những yếu tố then chốt cho sự phát triển năng lực xã hội [12]. Bên cạnh đó, việc tổ chức HĐTN còn đóng vai trò quan trọng trong phát triển tư duy sáng tạo và khả năng giải quyết vấn đề. Học sinh được tham gia vào các tình huống thực tiễn, từ đó vận dụng kiến thức để tìm ra giải pháp phù hợp, rèn luyện tư duy logic và phản biện [13]. Một mục tiêu nổi bật khác là hỗ trợ học sinh tiếp cận ban đầu với giáo dục hướng nghiệp, qua đó nhận diện năng lực, sở thích cá nhân và xây dựng thái độ trân trọng lao động [5].

b) Mạch nội dung

Theo Chương trình GDPT 2018, HĐTN ở tiểu học được thiết kế theo 4 mạch nội dung chính: hướng vào bản thân, hướng đến xã hội, hướng đến tự nhiên và hướng nghiệp. Việc phân chia này tạo nền tảng để học sinh phát triển đồng đều cả về nhân cách, kỹ năng và ý thức công dân [2]. Ví dụ, mạch hướng vào bản thân tập trung rèn luyện nề nếp và thói quen

tích cực; mạch hướng đến xã hội giúp học sinh tăng cường kết nối gia đình, bạn bè, cộng đồng; mạch hướng đến tự nhiên phát triển ý thức bảo vệ môi trường; và mạch hướng nghiệp cung cấp hiểu biết sơ khởi về thế giới nghề nghiệp, góp phần định hướng tương lai sớm cho học sinh [7].

c) Nguyên tắc

Theo quy định của Bộ GD&ĐT (2018), việc tổ chức HĐTN cần tuân thủ 5 nguyên tắc: đảm bảo mục tiêu giáo dục; học sinh là chủ thể hoạt động; gắn với thực tiễn; đảm bảo tính tích hợp và đa dạng hóa hình thức tổ chức [1]. Những nguyên tắc này không chỉ thể hiện tính sư phạm trong tổ chức hoạt động mà còn giúp học sinh phát triển năng lực một cách bền vững trong môi trường giáo dục mở.

d) Tính linh hoạt trong hoạt động trải nghiệm

Tính mở và linh hoạt của chương trình HĐTN thể hiện ở việc giáo viên có thể chủ động điều chỉnh nội dung, phương pháp và hình thức tổ chức phù hợp với đặc điểm của từng địa phương và đối tượng học sinh. Sự kết hợp giữa nội dung bắt buộc và nội dung điều chỉnh linh hoạt chính là nền tảng để đảm bảo hiệu quả giáo dục trong bối cảnh đổi mới chương trình.

2.2. Chương trình giáo dục địa phương

Theo Chương trình GDPT 2018, nội dung giáo dục của địa phương bao gồm những vấn đề đặc thù hoặc thời sự liên quan đến văn hóa, lịch sử, địa lý, kinh tế, xã hội, môi trường, hướng nghiệp,… nhằm bổ trợ cho chương trình thống nhất toàn quốc, giúp học sinh hiểu biết về nơi sinh sống, hình thành tình yêu quê hương và ý thức đóng góp cho cộng đồng [1]. Đào Văn Toàn và cộng sự (2019) nhấn mạnh rằng GDĐP giữ vai trò quan trọng trong việc tạo lập nền tảng giáo dục công dân địa phương, góp phần phát triển năng lực vận dụng thực tiễn và xây dựng bản sắc văn hóa cá nhân cho học sinh [2].

Tài liệu Giáo dục địa phương cấp tiểu học được biên soạn riêng cho từng tỉnh/thành phố, do Sở Giáo dục và Đào tạo tổ chức thực hiện. Tài liệu được thiết kế theo định hướng mở, gần gũi với môi trường sống và đặc điểm văn hóa - xã hội tại địa phương, đồng thời bảo đảm tính hệ thống theo yêu cầu của chương trình quốc gia [4]. Về mặt cấu trúc, tài liệu gồm các chủ đề cụ thể như: lịch sử - truyền thống cách mạng, văn hóa - nghệ thuật, nghề truyền thống, danh nhân tiêu biểu,… nhằm giáo dục cho học sinh tình yêu, niềm tự hào và ý thức giữ gìn các giá trị văn hóa bản địa [6].

Nội dung GDĐP cũng đóng vai trò là nguồn học liệu quan trọng giúp giáo viên tổ chức dạy học tích hợp với các môn học như Hoạt động trải nghiệm, Đạo đức, Tự nhiên và Xã hội,… Tích hợp linh hoạt này không chỉ nâng cao tính thực tiễn trong dạy học mà còn tạo điều kiện để học sinh rèn luyện năng lực thông qua quan sát, thực hành và thảo luận [7]. Ngoài ra, tài liệu còn góp phần gắn kết giữa nhà trường và cộng đồng thông qua các hoạt động tìm hiểu, tham quan, giao lưu với di tích, làng nghề, bảo tàng, nhân chứng lịch sử… giúp giáo dục mở rộng ra ngoài lớp học và phát triển năng lực toàn diện cho học sinh [5]

Đặc biệt, tài liệu Giáo dục địa phương lớp 3 của Hà Nội được xây dựng theo định hướng cụ thể hóa chương trình GDPT 2018, với 9 chủ đề trải đều trong năm học. Nội dung tập trung vào di sản văn hóa vật thể và phi vật thể, lễ hội, danh nhân, địa danh tiêu biểu… có giá trị tích hợp cao với Hoạt động trải nghiệm. Mỗi chủ đề gợi mở nhiều hình thức tổ chức trải nghiệm phù hợp với đặc điểm học sinh tiểu học như tham quan, kể chuyện, đóng vai, trình bày suy nghĩ, thực hành kỹ năng sống,… Đây chính là điều kiện thuận lợi để giáo viên tổ chức dạy học theo hướng phát triển năng lực và hành động [11].